

на земљу, него да се усправе у својој господској, слободарској снази, која ничем овде не робује. Јер светитељски лик строг према себи да нас не побуђује на молења што неки „малераји“ материјализованих „светаца“ чине и многе нам мајке и сестре у непосне дане клече и моле за лоз и удају; да се дакле чувамо у духу православног живописа који васпитава за узвишен, строг и јуначки живот, да се боримо за иконе које су монахињама Анастасији, Евгенији, Јефимији и Ангелини откриле шта се може молити. И да те ликовне племените, што не дају да човек клоне и разуври се у добро, ураме у иконостасе резбаријом ослобођене својих теших срца; да иконе иконостас држе, да икону светитеља обојае, дух — боју. Свет наш да види вишу вредност нашег живота, да се сроди са својим ликовима, својом уметношћу.

Осмогласно певање и хорска музика да се отргну дилетантизма јер је дилетантизам почео да постаје празан изнутра, да бива без побожности, оног што му је до данас оправдавало место. Српској патријаршији, и цркви где патријарх, тај чу-

вар хиљдугодишњих страдања и победа народних, служи, приличи да буде са својим хором, и школом црквене музике или установом за њено настављање и усавршавање. И да буду у тој врховној вредности и најстаријој по начелу и времену установи напој, установе у којима ће се унапред у духу, величини и смерности, православља изградити основа за сваки покрет и акт пред светом. Јер то све утиче и подиже.

Да се поради, боље да порадимо сви на делу великом, побожном: да откријемо сво уметничко благо наших црквених песама. Да се лишу огледи о црквеној поезији, да се преводје црквене песме, да се тако и по смислу наш човек сроди са суетствиним, мистичном снагом црквено-словенског језика, који у култу, ту, на том једином месту држи у чврстој вези све православне Словене. На нама је да порадимо да се учење светих отаца, ти лични доживљаји православља, протумаче, открију да преведемо са, оце. На нама је, како се види из овог потсетника, који није ни изблиза потпун, да извршимо велико дело.

126/6

Кратак боравак у Жичи

Шумадија има благ и човечан пејзаж по којем се без опасности и замора може пешачити. Шумадија није агеонетна. Али нема божије земље без танаких чари; па тако неки крајеви Србије имају чар сасвим особиту и ретку дивне мирисе. Издизањак је сигурно да путник по мирису памти предео; а ми делове Шумадије баш тако носимо у сећању. Словојито памтимо горину; Црну Гору камениту; Босну шумовиту и видовиту рекама и слаповима; а Шумадију памтимо по мирисима. Пре неку годину, јуна месеца, путовали смо кроз мирис од липа који се километрима није прекидао, ситно топлоту сунца и струје ветра, а ноћу кадило ушуду села и градиће. Другом приликом, пешачили смо кроз крај који доста биће јак ветар, и на којем се и види то страдање. Сељак један рече: „Исецају гране на резанице, а траву замршот и стоје у ливади клупчета.“ Збиља, ретко смо ту видели да дрвеће тера рамене гране; присуство се некога уо стабло, или се стабло одене лишћем као маховином, од подножја до врха уједињено, само понегде дође јака од граница, а на врху зелен бич. Али ливаде су ту сам цвет, а цвет тај, права та мириса као махнита. Без хлада, сунцем печена, од борбе са ветром сиришала и заиста укључана, мирисала је као покошено и устојало сено. Неко сабасно мирисање, алкохолно јако, од кога смо падали у ~~својим~~ забутења. Затварали смо прозоре на спавањим собама, и онда крадом једног од других устајајали и отварали их, и удисали власт. Једне године бесмо у клисури у којој је владао нама сасвим непознат мирис триља и глогова. Залисци по границама глогова лепљиви, и мирису на лимун; а клисура сва мирисе танакиим мирисом уцетане лозе. Ове године, у мају, Србија од Рале до Краљева, и до Жиче, и до Матаруге, огрезла у багремену. Не може жељезница да обиђе цветане; а пешачи ходе друмом и скоро им смешно: багрем

с обе стране не личи на дрвеће, него на редове белних додола. У мирисану беше нешто пожарно; нимич се загасити не може. Монах један рече: „И пчеле се забунале.“

Жича не лежи строго монастирски, повучена у страну и скривена. Она лежи некако централно, и капије јој воде у више правца непосредно у световни живот, у борбу таштина, у неку таворене простог човека. На домаку су Краљево и Матаруге, а близу су Трстеник, Врњци, манастир Љубостиња, и разна села. Све нам се чини да би око Жиче требало извести једну кружну алеју, и онда би њене капије, цркве и звонаре утирале симболично у покрајине и насела која везују традицију. Тако је чудно кругом трг у Краљево. Овај напредно простран и дивног распона трг у малој варошци, не заборавља се. Кад се једном доде поравнати и поплочао, тај паланачки амфитеатар претстављаће центрифугалне енергије које ће осећати сва околина.

На путу од Краљева ка Жичи, искрене, да се после више не изгуби, горња конструкција велике жиче цркве. У влажном пролетњем ваздуху, задеди главна, румена купола, а с њом и око не делови ове карактеристичне и богате кроне комбинације која одликује старе православне храмове на Балкану. У Фрушкој Гори, на примр, сасвим се дружије јавља путнички манастир. Промоли се из зеленила, или иза окове, торањ. Доста је суетствина и та појава; али торињем тамошњег стила, и као цртеж и као рељеф, у скромном су односу према простору и висини. Та архитектура је далеко, од луде смелости и нематеријалности танког минарета који има нешто од катарске, нешто од геометриске црте, и јавно му је и просециати буру и муњиво сјајање, и бити од њих преођен и сажежен. А далеко је фрушкогорски торањ и да поменути куполне

La

lc

комбинације балканских манастира који заправо тек у засвојењу чине храм, а тај храм издиже основни зидови у висину као на тањиру, некако као што су стари владари испуштали задужбине своје на длану. И Јичиу треба у висину гледати. Тамо је расчтан неке архитектуре; тамо хармонија терасастих поља између окултина; тамо фино сплетени рољевни оштри и заобљени; тамо снажне или танке кариксе које повуку архитектонске појединости између себе, и са основним зидовима лађе, нартекса, апсиде.

Главни, масивни улаз у манастир стварно је део старе куле. Пред тим улазом дочекало нас је нешто пријатно и весело: многоструко ударање чекића у камен. Разабирали се ударици великих чекића у велике кошке: па пажљива, размакнута одбијања класичких справа; па ситно пруживање малих чекића по некој загонетној површини, као кад коњити шарују по старинским алијама калдрисаним обил речним шљунком. Док смо пролазили кроз сведену канију под негдашњом кулом, одјек од оног рада, рунног рада, не машинског, пребаци нас некуда у старину нашу, у времена мајстора и сараора, у времена кад су нам владари и архитести градили манастире и утврђења рукама и душима. Кад упињемо у унутрашњости манастира, збиља, пуно каменог материјала, људи чуче над послом, руке измахују. Оно ситно кукање, то су предрадови за мозаичко поплочавање целог простора пред главним улазом у цркву. Јичица се сва обавља, сва расте. Она је сада много дружица и за оного ко је само четири пет година није видео. Нека буде споменуто да је наша последња посета Јичиу била у лето оне године када је погинути блажене успомне Краљ Александар, у онај час кад је у Јичиу дошао био и он, Краљ, да види део новоослобођене фреске. На лицу Краљеву није било осмеха; био је тамав, брижан, нерасподежен. Просто одевен као обично, лично је на уморног војника који још није демобилисан, који је пресит мука, знања и искуства, али који и даље тачно врши све своје дужности, и новог напада и смрти се не боји. Три месеца касније погинуо је. Убити човека измодена, тужна, и на дужност послата, велики је грех. Грозу смрт човека плаћају убице дуго.

У оне време, и Краљ и ми прешли смо, пред манастиром, ~~у~~ ружан терен, баровит и несигуран. Сада, прилази се улазу у Јичиу преко издигнутог зидаог моста, који држи ниво улаза, и с њим заједно чини брану манастира. Главна црква, пре неколико година још рушевна у нартексу, и гола изнутра, сад је покривена и затворена, и изнутра, бар око олтара, и украшена. Дрво иконостаса и певница је тамно и пријатно; кандила, велики свећњаци, и полупеј у старом стилу велике, блистају. У обиму велике цркве, израћена су још два парклеса, и богослужења и молитве на разним олтарима продужују се дану и ноћу. Ноћ је за молитву. Тиха, тамна, сва од простора, она узвуче земљу за небо. „Куда ћете, ноћите још једну ноћ у манастиру, ноћу треба бити у манастиру“ — рече нам Владика Николај. Тргне нас из сја клепане, па једно звоно, па сва звона. Има у тој постепеној али неумитној зову на молитву, нечет симболичног. Клепање само ломи сан и носи се с њим. Звона га разбајају и одnose, разведравају потпуно свест разбуђенога. Да-

кле, од тешке дужности и подвига, до свечаности и радости. Између тога двога прекључује се, савлађује се, ломи се монах. Сваке ноћи. Није лако бити монах, ни рђав монах.

С јужне стране велике цркве стоји обновиена црква Св. Саве, још један олтар и амбон за проповеди које ће његовати велику традицију нашег краљевина-монаха, велику традицију некадашње тесне везе између владара, манастира и народа. Отуда, за храм Св. Саве везана је непосредно, једним малим тремом, нова и огромна трпезарија за народ, за сиромашан и прост народ, који о стварима живота „мисли светитељски“ (Владика Николај) а не светски. Владика Николај воли да нахрани сиромашне. Изгледа да га много мучи претстава о човеку који нема да се насити, и који се као дете радује заостају. Стало понавља да би фондови за споменике умрлима један део новца требали да одреде за трпезу сиромаша, бар једаред годишње. Тешко је бити гладан и жељан, и топло би поменуо покојника онај ко бар једног дана седне за трпезу без брига, и не устане од ње гладан. Народно трпезарију у Јичиу, дакако, биће и народно сабориште, претворило у духовне манифестације у вези с питањима и догађајима животним. Трпезарија та је таква да ће окупљеном народу служити као право почастовање. То је импозантно дворица, са лепом дренаријом, са великом сликом Тајне вечере у проћелу, а свуда наоколу са сликама које приказују живот Св. Саве, и моменте живота његовог родитеља Немање и његове браће. Занимљива очигледна настава како се светско и светачко може мешати, и како се и мешало у породици Немањиној од Србије до Св. Горе, и од Јичице до Хиландара.

Занимљиво је отићи у дво порте и видети да се опрала ~~је~~ врло стара и врло скромна једна црквица. Још један олтар; и на иконостасу Богородица са неким особитим веселим осмехом. Крај те цркве нам привуче пажњу низбрдна поширока путања: она је стаклено чиста, јер је сва у мозаику од крупног шљунка црног и белог. Мозаик су слагани прости мајстори, али он је технички врло сигуран, тврд и раван, и још је и цуп слика, стилзованих грана, животиња, нарочито лепо нараћених голубова у лету. Свирава се та путања масивним вратима, која се отварају на ливаду и у миран хоризонт зеленила.

Западну страну манастира затварају делом нове, делом поправљене зграде за становање. У неопредној комбинацији са чеоним фасадом главне, румене цркве, пружа се нов, румен, у стилу властелинских дворана изведен конак за госте. Шупљикава фасада од стубова и плитке лође има од по-мешаног стила византиско-талијанског, који је исцртао из напора јаке Византије да ослабелу римски запад веже са Оrienтом. Али трем конака, сав у дрвету, са гранањем у гостинску трпезарију, у библиотеку која изненађује и лепим орманима и пуним орманима модерних књига, и у ванредно развијено степениште, тај трем је наш, српски, по сваком детаљу, и по благој домаћинској хармонији. Конак за госте и стару зграду са монашким ћелијама узвуче складна тераса која отвара широк поглед на околину. Пред вене је ту хладовина, не само угодна телу, него и корисна души. Западна умирућа светлост додирује ту пределе севера, је-

живо се гаси и хладни, и протсећа на оно зановање које треба испунити молитвама, јер су с те стране сенке смрти. Монашки конак је описка, дуга, старинска, али оправљена зграда, у којој су на спрату ћелије. У приземљу је смештена штампариа. Ово није илузија и реч, него стварна скромна штампариа с намештајем, и у којој се ради. Јача има модерну библиотеку и има штампарии. То треба запамтити, благосиљати, помагати и волети. Сви треба да чинимо што можемо да таква манастирски организација ојача, да се у манастиру Св. Саве имају не само светиња верска и светиња просветна, да се сложе на послу молитва и књига. Мило је човеку замишљати сабор у манастиру за који се спремају црква и штампариа. Можда ће се наставити лоза монаха писара, цртача, сликара, летописаца, књижевца. Па и чистих књижевника, који би дали књижевности нашој нову грану чисто спиритуалне поезије и прозе.

Може и световни човек крочити са оне терасе у зграду монашку. Зато што је ова одаја једна народна старинска одајка. Сав намештај је ту нешто столика и клупа, и једино озидано отворено огниште. И у јакне дасе букти ту изнутра велика ватра; да се отреје и пламеном свеселе они који су ноћ и зору у цркви провели, или рано јутром у манастир стигли. Поседали смо ту с Владиком Николајем, Владика непрекидно гледа у ватру и тако разговара. Ватра је увек тајанствена и уметничка лепа; а одајке је с кроз неке биле збор, одмор, и духова нашег народа, и наших народних вођа и јунака. Стадох неам промишати испред очима Немањина и Црнојевића; па Владика Раде; па кнез Милош; па одајкају у најпознатијој и најлепшој кући у Београду, у оном старом кнежевском конаци крај Саборне цркве; па Краљ Петар пред ватром у селачкој кући при бегству из отаџбине... Требао би вратити, и држати у нас те јакне слободне ватре у којима гори мирисна шума са брстом, и које певају и разговарају с човеком. Као што би требало, где се може, вратити „живе куће“ наместо „мртвих кућа“, како се назива Владика Николај у своје старинском конаци у Краљеву. Тај конак је стара „турска“ кућа, рекосмо ми, а поправи нас Владика: да није турска него наша, наш стил горњег Боја, „горњих чардака“, великих одаја, многих прозора и слободан поглед безмало па четири стране света. Донста, седели смо код Владике међ самим прозорима, незатрапани намештајем, задовољни елеганцијом сеија и многих столика са књигама. У таквој кући човек стварно седи у сунцу, међ дрвцем, у простору, и то Владика с правом зове љавом кућом.

У Јачи се свугде осећа да је Владика Николај дуго живео у Охриду, са тамошњим простим светом који води и зна зидати, клепати, и дрво резати. Многи радиони у Јачи, с југа су познати, или сами дошли. На простом неком прозорчету тек видите ћерићу и оквири уметнички комбиноване. А да не говоримо о карактеристичним, из фасадне издобице бошетиња, који споља и изнутра долажу кући пеши и уметничко и нитинско. Охрид се види нарочито на јачком владичанском конаци, тамо далеко од гостинског конака, и близу старој црквици. Скроман је и мали тај конак, али је аналитички помет на добоји манастирски зид од старине. Тако на-

сађен, са ћошима окренут у широко поље, тај конак је прави чардак, и чини врло привлачан кут у комплексу зграда за становање. Ту близу је и нова, симпатична једноспратна кућа која ће ускоро продрати као спитијски дом за старце, и као склониште за оне старе људе који желе крај живота провести уз манастир, у сиромашној једноставности, која је добар пут и кроз цео живот, а једини добар пут за излазак из живота. Преко пута, опет нешто ново: каменити павиљон под кубетом, где ће се о Богојављењу вршити водоосвећење. А крај тог павиљона велика наслага тесаних каменних коцки. Градиће се ускоро нов звоник, висок преко двадесет метара, како би звона јачка звонила надаљко. Још писмо готови са грађевинама. Близу главног улаза у манастир стоји споменик патријарху Варнави. Споменик, како народ разуме споменик: даривање живих за покој душе мртвих: или мост преко реке, или чесма, или клупа. Од белог мрамора је наведена лепа чесма и лепа клупа. И ми смо се после хладне јутарије кише огрејали на сунцу крај патријархове чесме. И тако огрејани кренули смо стазом богатог успона на брежуљчић, и зарави по њему. Пре је ту била само знонара. Ни та знонара сад више није само знонара. Под њом је изграђена ћелија за једног монаха. Којег? Онога који је желео да станује крај мало корака удаљене нове црквике, озидане над неколико костурница које су откривене случајно, приликом копања. Још један јачки одајак, дакле! Црквица је необично складна. Са три стране је око ње трес у стилу охридских цркава, низак, у кратким стубицима, доста дубок, нитинско склониште од сунца и невремена за људе и птице. На том олтару моли се онај монах испод звонаре за мртве. Сваке ноћи, тачно у поноћ, почиње служба, и затим молитва за оне што леже под црквом, и за све друге „повсјуду православљања“. Овај чин је потресан. Мртве треба волети. Мртви су далеко у нама са оним што смо од њих наследили у крви и традицији; и са туђама због оном чине смо их увредили и мучили. Велики један песник, мислилац, при свакој речи своје јачике, Шарла Бодлера, има песму о покојној старој и измученој служавици, и ту има стих: „Много шта тешко боли покојне, сироте покојне.“

Јача је велика кућа љубави. Тамо на брежуљку има се љубав за мртве. А ниже доле, у порти, преко стотину деце је дошло у манастир, ту коначи, ту вечера и руча, за њих је служена владичанска служба, сваком детету је подељена нафора, Владика сам их је учио неколико простих дехних стихова; да се између себе воле, и да знају за Бога и за Св. Саву. Јачка, обновљена Јачка, устаје полако са својим бићем из доба борби и рада Св. Саве. И устаје са многим својим новим тајнама. Она се пуни зидинама и зградама, али се око ње и над њом шири велико магнетско поље духа и рада, просветног и милосрдног рада. Ужинује се кандила, проповеда се истина и духовна храброст, долазе на стотине деца и одрасли. Ако хтедимо сви, као што хоће народ, Јачка може постати велика народна светиња и радионица.

Les morts, les pauvres morts, ont des grandes douleurs.

Кратак је био наш боравак у Жичи. Али смо поседели на месту где нема страха од сиромаштва, од болести, од смрти. Кратко време, али ипак осетисмо да сваки човек може бити господар над земним животом, осетисмо бар нешто од духовног јунаштва монашког. И још, у ове тмурне дане претњи и опасности од основишта људских и глади земаљских, осетисмо и потврдило оно наше старо:

да је патриотизам, бар наш патриотизам, недељив од вере и светиње. Љубав за оно што не може прећи у лично, у кукавичку бригу о материјалном поседу, у себичне и безумне тежње да ~~оно~~ увек здрави и увек далеко од смрти, ~~да~~ ^{да} покретљива љубав једна је према Богу и према Отаџбини.

Истопора-Секунд

Судбина патријаршије у Русији

Године 1589, дакле тачно пре 350 година је била московска митрополија подигнута на степен патријаршије. То је био један од најзначајнијих догађаја у историји руског црквеног уређења. Пошто се о овом уређењу већ одавно шире сваковрне бајке, зато ваља да се прикаже постанак, значај и судбина патријаршије у Русији.

Када се године 1588 руски кнез Владимир приволе царству небеском, примио је хришћанство из Цариграда, и тиме као да се потчинио одлуци IV васељенског сабора, који је поставио хришћанског становништво Тракије, Азије и Понта под византијску црквену јурисдикцију. Али, већ онда су и у верском животу Русије и у њеном црквеном уређењу постојали услови за извесну независност од Цариграда. Још пре светог Владимира у Русији је било хришћана и постојала је хришћанска традиција. С обзиром на то у четрдесетим годинама XIX stoleћа је архимандрит, потоњи митрополит Макарије написао опсежну „Историју хришћанства у Русији пре равноапостолног кнеза Владимира“. Осим тога Руси су радије примали хиерархе словенског, поглавито бутарског порекла, него Грке. И то је било сазнам природно. Прво, ти хиерарси су чинодејствовали и проповедали на језику о којем је летописац Нестор писао: „а славјански језик и руски једино јест“. Осим тога, постојало је извесно неповерење према дошлицама из Цариграда, јер су „Грци ласиви до сего дане“, према изразу истог Нестора. Нису Византинци дали руској цркви њену „Кормичу“, него Србин свети Сава. У складу са изреком *duobus litigantibus tertius gaudet* супарништво између грчких и словенских црквених достојанственика је имало за последину национализацију руске црквене хиерархије. И већ у XI stoleћу као кијеВСКИ митрополит се истакao Рус Иларион, чија дела имају велику књижевну вредност. Као што се види из руског народног епоса („Билина“), већ онда се у Русији створило један својеврсти хришћански менталитет, који се одликовао не само од западног, латинског, него и од византијског. Током времена још више се истакла индивидуалност т.зв. „свете Руси“. С обзиром на то у XVI веку руски цар Јован IV објашњава иусовцу Посевину: „није наша вера грчка, него хришћанска“.

Почевши од XIV века, две чинилице приморавају руску цркву да постане аутокефалном: турска навала на балканске Словене и на Цариград и пристанак грчких хиерарха на унију са латинском црквом. Балканским Словенима је пада

у тежки део дуготрајна борба за крст чисти и слободу латину. Касније и Цариград је подлегao турској навали. Тиме је била потпуно прекинута формална зависност руских кнежева од византијске царевине. Одонда моћни руски државни поглавар, који је ускоро по томе ослободио своју земљу од татарског ига, природно се сматрао као покровитељ балканске раје. Нарочито одлучно нагласио је овај позив у XVII stoleћу цар Алексис: изјавио је делегацији балканских хришћана да се он „плаши питања, која ће му поставити Творац у дан суда“, ако не ослободи њих ма под цену губитка читаве своје војске и благајне. Исти позив је преузео и његов син Петар Велики, чија повеља од године 1711 гласи: „за част и славу нашу, за слободу нашу и ваших наследника“.

У XV stoleћу хришћански Цариград не само да је пронао политички, него је још пре тога капитулирао морално. Тачно пре 500 година, године 1439 су његови званични крутови, црквени и државни, примили у Фиренци унију са латинском црквом. Нима је следео руски митрополит Исидор, који се вратио са звањем римског кардинала. Али руска је црква одлучно одбила унију. Године 1448 је сабор руских епископа „за велику нужду, а не кичењем ни дерзостју“, самостално поставио за митрополита Јону. На тај начин Исидор је био последњи митрополит постављен из Цариграда. И тако је руска црква постала аутокефалном.

Али ова аутокефалија није још ослободила руску цркву од потчињености цариградским патријарсима, који су и поред темељно промене ситуације продужавали да полажу право на читав низ прерогатива. Овамо према пређашњој традицији је спадало постављање епископа и митрополита, оснивање нових епархија, решење верских сукоба, надзор и суд над руским епископима, одлучење од цркве руских кнезова, прирез на црквени бир и. т. д. За руске стране се тежило што већем ослобођењу руске цркве од оваквог утицаја фанариота.

Таква је тежња била тим природнија, што се у XV веку појавила теорија о трећем Риму. Према овој теорији је Москва добијала катедралски карактер. Да би се ова теорија остварила у заиста весељанском обиму, требало је, да московски велики кнез постане царем и да се московски митрополит од цариградског екзарха произведе у независног патријарха. Први задатак је био извршен у доба Јована IV „Грозног“. Цариградски патријарх Јеремија је упутио њему саборну повељу „во